

Љубомир Маџар*

ПОЛИТИЧКИ ОКВИРИ АНГАЖОВАЊА ДРЖАВЕ У УСМЕ- РАВАЊУ ПРИВРЕДЕ

1. Увод

„Истакао сам неколико чињеница и верујем да сам успео сам себе да побијем тако што сам код већине тих чињеница показао обе стране“. Ову фасцинантну реченицу написао је нобеловац К. Ј. Арроу у својој много цитираној и још увек актуелној књизи¹ о темељним начелима организације и праузроцима избора неких основних, у пракси потврђених организационих решења. Реченица се односи на разне међусобно неусклађене и често директно супротстављене аспекте алтернативних опредељења у замршеној и тешко сагледивој сфери организације. Очигледно је, међутим, да она има далеко шири значај.

Стварност на коју је усмерена наша мисао и коју бисмо желели што потпуније да сагледамо и што боље да разумемо увек је, на жалост, компликованија него што бисмо желели. Питања која хоћемо да рашчланимо слојевита су, богато разуђена и вишедимензионална. Проблемски блокови којима се бавимо одвећ су широки да би у једном наврату могли да буду стављени под истраживачку лупу. Поједини аспекти морају се издвојити, а све остало мора се привремено апстраховати да би мисао уопште могла да крене са мртве тачке. Уместо симултано, разне стране датог проблемског комплекса изучавају се одвојено сукцесивно. Кад се начини пун истраживачки круг и комплетира изучавање множине анализираних аспеката, не ретко се, и то

* Проф. др Љубомир Маџар,
Економски факултет, Београд.

¹ Kenneth J. Arrow, *The Limits of Organization*, New York: W. W. Norton & Co., Inc., 1974.

уз неугодно изненађење, констатује да су закључци добијени анализом једног аспекта у упадљивој контрадикцији са закључцима до којих је довело проучавање неког другог аспекта. Нема никакве гаранције да ће закључци који следе из анализе разних страна једне појаве бити међусобно конзистентни. Напротив, у општем случају мора се очекивати супротан исход.

Кад се тако исплете мрежа међусобно супротстављених делимичних пропозиција у којима се осветљавају само поједине стране једне комплексне целине, неминовно искрсава питање где је истина. Најпоштенији одговор јесте да је глобална и у неком смислу соначна истина — једноставно непозната. Мекша варијанта овог одговора јесте да је истина тешко докучива и да се засад морамо задовољити прелиминарним хипотезама, са надом да ће се ствари побољшати у будућности. Јер, разним међусобно супротстављеним налазима може се приписати различит пондер или се у квалитативној анализи на њима једноставно може мање или више инсистирати. „Коначан“ закључак зависиће од нашег избора и опредељења, истина ће тако рећи постати наша приватна ствар, а из истог скупа емпиријских чињеница разни аналитичари моћи ће да извуку дијаметрално супротне закључке. По томе какав је сумарни закључак моћи ће се назрети и субјективни став онога ко иза њега стоји. Субјективно опредељење, па и пристрасност, савршено су конзистентни са стопостотним поштењем у погледу односа према чињеницама; из сасвим истинитих, али различито компонованих, премиса могу се извести потпуно супротни закључци.

Да ствар буде компликованија, већина нас је у стању да види само неке димензије проучаване појаве. Друге може тек да наслути, а неких димензија може уопште и да не буде свесна. Многи и окончају своју истраживачку каријеру а да чак ни не препознају најважније стране појава којима су посветили креативни део свог живота. Са тим ризиком мора да рачуна сваки опрезан истраживач који у научне подухвате улази само са жељом да спозна истину и нема никаквих других мотива. Већини је суђено да целог века само додају каменчиће сложеном мозаику једне разуђене аналитичке структуре која представља целовит и поуздан одговор на комплексна питања. Многи од нас додаваће те каменчиће, а да не успе нити да наслути на коју ће страну претегнути — ако уопште постоји — глобална, синтетичка истина. Но, зато ће се они зрелији и искуснији препознати по томе што неће иступати са тврдим, аподиктичким тврдњама. Искључивост је најпоузданији знак да је много тога што је важно једноставно остало изван истраживачког фокуса, а често и знак непостојања свести да тај фокус ваља ширити. Најопасније је ово друго: по објективност је доиста погубно ако изостане не само сазнање о (привремено) изостављеним странама једне појаве, него чак и свест да би те стране уопште могле да постоје.

Југославија је сложена, многострана и вишедимензионална. Федерална држава много нам, на овај или онај начин, значи (и зрачи) на емотивном плану, али нам истовремено обавља многе сасвим конкретне функције и послове на сасвим приземном, практичном подручју. Она је и дуго очекивана и тешко (и скупо) извојевана домовина, и рђаво склопљена заједница у којој смо сви губили. Она је израз и плод историјских тежњи (и чежњи), али и опредмећење једног тешког, широко постављеног етатизма који је спутао слободу и онемогућио валоризацију многих потенцијала. Она је и тековина једне славне, непоновљиве револуције, али и кобни инструмент готово полувековног мртвог сна којим су наша племена била принуђена да спавају на своју штету и на срамоту неколико узастопних нараштаја.

Југославија је исувише замршена да би се овде о њој могло писати са претензијом на дефинитивну истину. Уместо тога биће додат само неколико каменчића поменутом мозаику који, кад је реч о Југославији, треба да представља комплексну и целовиту истину. Из тих ће каменчића на махове следити супротни закључци, али већ је учињен покушај да се објасни да то неће бити због грешака у резонувању него због сасвим ванстандардне сложености објеката о коме је реч. Овде ће бити дати само неки, далеко делимични, увиди у питања везана за облик и карактер федерације а за крупне, синтетичке истине мораће да се побрину други.

2. Улога федерације у модернизацији југословенског привредног система

По природи ствари федерација је оријентисана на посредне — глобалне и неселективне — управљачке функције у економском систему. То су функције које у савременом свету обављају све модерне државе. Различите класификације даће, разуме се, различит број не само разних категорија, него и број самих функција; оно што се у једном приступу третира као једна, може се у другим приступима разврстати у више различитих функција. Једна новија класификација даје, нпр. преко двадесет важних функција које би морале да се обављају на федералном нивоу.² Битно је да су све те функције примерене модерној тржишној привреди. Оне не само што нису у конкурентном односу или чак у сукобу са тржиштем, него су са њим непосредно комплементарне и у не малом броју представљају у дословном смислу речи неопходне претпоставке за његово ефикасно функционисање.

Поред федерације, познато је да велику улогу у привреди играју код нас и републике. Са чисто функционалног становишта то је можда најнеповољнија црта наше државне организа-

² Прилог академика Бранислава Шошкића у овом зборнику.

ције. Јер, коначно је до готово универзалног уважавања доведено сазнање да је државни интервенционизам, кад пређе границе нужног минимума, на дуги рок погубан по сваку привреду. У емпиријски оформљеним констелацијама јасно се разазнаје следећи однос: што више државе, то мање здраве привреде и мање економске ефикасности. Коб је неких федералних држава, а наше посебно, да не само што имају превише државе на сваком датом нивоу, него се она поврх свега још и дуплира и мултипликује. На један слој државне организације додају се нови слојеви. Зло, које је и само за себе довољно погубно, кроз овако слојевиту државну организацију чак се и мултипликује.

У социјалистичким системима држава је супститут за изостали, из привредног ткива драстично и путем бескомпромисне принуде елиминисани, власнички интерес. Држава мора да замени све битне функције власништва:³ мотивациону, ону која се тиче институционализације односа према ризику, функцију извора и обликовања управљачких прерогатива и функцију обезбеђивања финансијске дисциплине и неопходне ликвидности у привреди. Укидање својине над средствима за производњу широм је отворило врата правој плими најтврђег, тоталитарно обојеног етатизма. Сада смо у ситуацији да је федерација окренута оним функцијама које су конзистентне са тржиштем и чак неопходне за његово ваљано функционисање, док републички етатизам поприма облике *непосредног* мешања у привреду, са захтевима и акцијама које су замена и негација тржишне регулативе. Републике су посебно активне у ономе што директно утиче на организациону морфологију привреде и развојни потенцијал *појединачних* организација. Републике чине оно што треба да је препуштено тржишту, а то чине на крајње неефикасан начин, како показује привредна историја савремене Југославије и развојно искуство читавог социјалистичког света. Посебно омиљени предмет републичког интервенционизма јесу кадровска и инвестициона питања и статусне и организационе промене привредних субјеката.

Републички интервенционизам у привреди је од оне погрешне, анахроне феле. Он се шири и учвршћује на подручјима која превасходно треба да буду препуштена тржишту. У светлу савремене, тржишно засноване организације економских система републички етатизам је дисфункционалан, наопако постављен и једноставно штетан. Он је крупна сметња у нарасе важном процесу тржишне еманципације привреде. Федеративни интервенционизам је, насупрот томе, функционалан и тржишној привреди не само примерен него и неопходан. Текућа трансфор-

³ Уп. Дражен Калогјера, „Власништво, подузетништво и подужеће“, „Економски аналитичар“, сижечањ 1989. године сс. 1—7 и Alan R. Waters, „Privatization: A Viable Policy Option“, u Calvin A. Kent, ed., *Enterpreneurship and the Privatizing of Government*, New York, Quorum Books, 1987, сс. 35—64, посебно сс. 36—4.

мација привредног система и, посебно, власничко преструктурирање као њена најважнија компонента, упадљиво сужава простор за републичко уплитање у привреду, а истовремено ствара основу за модерне облике федералне регулативе привредног живота. Објективно условљене тенденције институционалног развојка — кад је реч о управљању привредним токовима — снажно делују у прилог федерацији а против република. Тип интервенционизма какав је природен републикама не само што постаје непотребан, него се показује као супротстављен тржишту и директно штетан.

Алтернатива је да се и републике окрену посредном, тржишној привреди прилагођеном регулисању привреде. Но, то није својиво са идејом опстанка Југославије и заједничког живљења у једној земљи. Шта ће нам заједничка држава ако ће њене функције, уз дуплирање и — бар у просеку — инфериоран квалитет и мању делотворност, обављати републичке државе. Тешко да је на дуги рок одржива ситуација једне земље са два господара. А тешко да ће бити задовољна и раја која два харача даје. Редистрибутивни механизми су ионако однели превагу над производним. Са ширењем државе и њеним мултипликовањем по нивоима умножавају се и ситуације у којима привредни субјекти део својих економских циљева могу да постигну пре оријентишући се на прерасподелу онога што је створено него стварањем нових вредности. Рационално постављени привредни субјекти између тих двају крупних алтернатива не праве никакву принципијелну разлику.⁴ Редистрибутивно понашање само је наставак опште оријентације у привређивању која је тако много допринела актуелној економској катастрофи социјалистичког света. Закључак је недвосмислен: у заједничкој држави, ако буде постављена на савремене цивилизацијске основе и ако на њима остане, за републике никако не би могло ни смело да остане много посла у економској сфери друштвеног живота. Основне контуре рационалне привредне и државне организације оцртавају се сасвим јасно: на једној страни модерна и ефикасна федерална држава, а на другој аутономна тржишна привреда. У средини између та два пола треба да буде врло мало институционалних творевина и њихових функција, а на многим линијама буквално ништа.

Алтернатива републичког активирања у домену економске политике може да има неког смисла само под условом да се из њега сасвим или бар претежно повуче федерација. То би, дакако, значило економску дезинтеграцију земље. Ниже ће бити аргументисано да велики избор између алтернатива једин-

⁴ Видети Gordon Tullock, »Rents and Rent-Seeking«, у С. К. Rowley, R. D. Tollison i G. Tullock, eds., *The Political Economy of Rent-Seeking*, Boston: Kluwer Academic Publishers, 1988, ss. 51—62 i Gordon Tullock, »Future Directions for Rent-Seeking Research«, у С. К. Rowley, R. D. Tollison i G. Tullock, eds, op. cit., ss. 465—80.

ствене Југославије и осамостаљених делова није искључиво, па чак ни првенствено, ствар економске анализе. У ту велику, судбоносну дебату укључујемо се не као економисти него као грађани. Ипак, као економисти можемо дати неке елементе за одлуку. Најпре ту је већ поменута чињеница дуплирања трошкова. Уместо да се концепти економске политике формулишу, и одговарајући имплементациони механизми изграде, на једном нивоу и о једном трошку, сви ти трошкови множе се са шест. Исто тако, ваља очекивати да ће просечни квалитет економско-политичких решења донесених на нивоу уситњених јединица бити, како је већ наговештено, далеко испод квалитета решења оформљених на јединственом и вишем федералном нивоу.

Овим аргументима могу се супротставити неки контрааргументи, чиме се улази у предвидиве контрадикције чија је неминовност образложена у уводу. Најпре, са повећањем објекта којим се управља, брзо се повећава комплексност управљачких задатака и алгоритама, па самим тим и трошкови управљања. Пад прирасти ових трошкова премаше прирасте корисних ефеката који проистичу из супериорне координације одлука унутар обједињених целина, оптимална величина објекта је достигнута и не треба ићи на даље обједињавање, тј. на повећавање величине управљачког објекта. То је класични аргумент у прилог децентрализације и одговор на, једнако класично, питање зашто се цела привреда не интегрише у једно предузеће. Токови интеграције су многобројни и различити и далеко је од тога да буде довољно познато како се на сваком од њих понашају корисни ефекти и одговарајући трошкови управљања. У привреди се доста брзо удара о управљачке баријере, али у државној организацији као својеврсној инфраструктури за вођење економске политике то не мора да буде случај. Емпиријски налази дају врло мало увида у то комплексно питање: у свету постоје примери врло великих и врло малих, како ефикасних тако и неефикасних привреда и држава. Ипак, аргумент који се односи на ефекте и трошкове повећавања управљачког објекта — а о томе је реч кад се говори о интеграцији и дезинтеграцији — никада неће постати потпуно ирелевантан.

Друго питање тиче се ризика. При јединственој (федералној) економској политици сви делови су принуђени да деле исту судбину. Како се то каже старим колоквијалним језиком, сва су јаја стављена у исту корпу. Невоља је у томе што се, кад год је реч о (треба ли сад додати *тобожњим*?) предностима јединствене федералне политике, имплицитно претпоставља да ће она због нечега бити веома квалитетна и делотворна. Таква претпоставка је право бацање рукавице у лице привредној стварности, чија би се историја малтене могла писати као историја готово непрекидних, а уз то крупних федералних грешака и промашаја, у економској политици и другде. Зашто се упорно држимо претпоставке о неминовној супериорности федералног

универзалног ума кад је он у стварности био далеко од тога да буде супериоран, а не ретко с правом се могло поставити питање да ли је уопште ум? Биће да је то поред осталог и зато што ни други нивои нису прошли боље на испиту пред судом праксе. Било како било, што је више ниво одлучивања, то је већа и потенцијална штета. Стављање јаја у исту корпу повећава вероватноћу катастрофе, без обзира на ком се нумеричком нивоу јавља ово повећање.

Штавише, федерална политика увек на неки начин упросечава и иде на компромисе. Неки делови могу да живе у уверењу, и то чак и оправданом, да за себе могу да формулишу далеко бољу економску политику, али их федерално заједништво вуче на упросечену разину и приморава да оно што је боље систематски замењују нечим лошијим. Из федералног компромиса систематски извиру, макар и дискретне, тенденције ка деинтеграцији.

У новије време јавља се још један интригирајући аргумент. Кад се делови у довољном степену осамостале, па се јави могућност њихових слободних интеракција, у систему израстају драгоцени елементи ривалства који га оспособљавају за брзо учење и прилагођавање. Конкуренција је не само природни механизам принуде на високу ефикасност, него и велики процес учења, моћан чинилац експанзије фонда расположивих знања и, по том основу, генератор динамичке ефикасности као гаранта дугорочне виталности и пропулзивности система.⁵ Колико овај аргумент — чија је ваљаност неспорна у контексту тржишне конкуренције и интеракција аутономних привредних јединица — вреди у амбијенту ривалских економских политика у коме као утакмици наступају осамостаљене републичке власти? Тврд и једнозначан одговор тешко је дати, али се не сме заборавити да предностима ривалства по основу слободних интеракција, такмичења и ширења знања морају, као трошкови, да се супротставе (изгубљене) предности координације које су могуће само у оквирима једне обједињене и у организационом смислу чврсто постављене целине.⁶

Шта тек рећи о тешкоћама које проистичу из неспособности да се са довољном доследношћу одвоје фазе формулисања и усклађивања одлука, с једне, и њихове имплементације, с друге стране? Договарању, свеопштем погађању и узајамном давању концесија има места само у фази формулисања политике, све остало мора да буде ствар њеног ефикасног оперативног спровођења.⁷ Дакако, лакше је рећи да две сфере треба да буду

⁵ Упоредити Don Lavoie, *Rivalry and Central Planning. The Socialist Calculation Debate Reconsidered*, Cambridge: Cambridge U.P. 1985.

⁶ Упоредити Коста Михаиловић, *Економска стварност Југославије*, Београд, Економика, 1981, сс. 222—8.

⁷ Бранко Хорват et. al., *Економске функције федерације*, Београд: Институт економских наука (Документ бр. 2), 1970, сс. 10—11.

одвојене, него да се овај важни диктум оживотвори у стварности. Постао је преовладајући стил да се многи озбиљни конфликти једноставно заобиђу и камуфлирају намерно уопштемним и нејасним формулацијама. У свој својој застрашујућој величини и форми, они се неминовно обнављају и намећу у фази спровођења, кад се не дају избећи сва она погађања и цењкања која су привремено (и опортунистички) заобиђена у фази формулације економске политике. Тако се цењкање протеже кроз све фазе вођења економске политике, она постаје инертна и неефикасна. Дословно склеротизован систем постаје неспособан да се одазива и прилагођава чак и највидљивијим и најјачим изазовима који долазе из спољног амбијента. Скоро законито долази се до институционалне ситуације у којој свако може да блокира сваку иницијативу, а нико ништа не може да спроведе; ова изопачена карактеристика постаје одређујућа димензија система, механизми управљања постају интерни, а живот стаје.

То је ситуација у којој сигурно сви губе, патриотска приврженост долази у жестоко искушење, заједница се доживљава као незаслужена клопка, а жеља за бекством, за ослобађањем од федералног загрљаја добија опсесивне размере. Почине да се трага за алтернативама које неће подразумевати „југословенске перипетије“ и сличне тешкоће, већ према томе како се перципирају у којој средини. Климакс је ваљда достигнут кад неки, или чак већина, констатују да је добар развод бољи од лошег брака. То је одиста поразан закључак једног текста који је започет са аргументацијом да је јачање федерације и аутономије предузећа — дакако, првенствено на рачун република — истински и једино на трагу савремених цивилизацијских стремљења.

3. Алтернативе и шансе државне организације у реформисаном привредном систему

Унеколико апокалиптички тонови са којима је закључен претходни одељак као да сугеришу да су слаби изгледи да се пронађе поуздано решење за опстанак наше заједничке државе. Па ипак, такав закључак далеко је од тога да се наметне као неизбежан. Напротив, ако се у догледно време трансформише наш привредни систем, отвориће се широки простори за интеграцију свих делова у јединствену и јаким кохезионим силама трајно везану целину. Кључ за овакав преокрет садржан је у оном аспекту текућих (и предстојећих) институционалних промена посредством којих ће привреда бити извучена испод политичког и, самим тим, државног патроната. У привреди којом господаре власници мало је простора за доминацију центара политичке моћи и државе као њиховог извршног апарата. Тако ће се, поред осталог, привредни систем преобразити од чиниоца подела и антагонизама у чинилац интеграције и кохезије. Јер, у

систему који је сав обликован у знаку доминације политике над свим областима друштвеног живота, свако питање је политичко питање. Тамо где су организација производње и расподела дохотка предмет политичке арбитраже, све је предмет договарања и погађања, све је ствар произвољног одлучивања и, без ослонаца на објективизирани тржишне параметре, конфликти су неминовни. Хауек је у својој давно објављеној књизи⁸ готово пророчки нагласио да је незамисливо како би се, посредством механизма политичке арбитраже, могла обезбедити алокација инвестиционих средстава између Словеније и Словачке. Да је уместо ове друге ставио Хрватску или Србију, тачно би на пола века унапред прорекао наша актуелна збивања. Но, и овако је, просто невероватно, актуелан.

Алтернатива политичкој арбитражи, непрестаном погађању и произвољном уређивању односа јесте тржиште. Оно, баш зато што делује на објективан и у принципу неутралан начин и генерише параметре који једва да се и могу стављати у питање, велики број политички нерешивих питања решава практички неосетно и без иначе неизбежних потреса. Поред бројних и великих — коначно разјашњених и уважених и у социјалистичком свету — економских предности, тржиште има и огромна политичка преимућства. Тиме што осетљиве проблеме алокације и расподеле решава објективизирано, тако рећи „иза леђа“ привредних и друштвених субјеката, тржиште осигурава политичку стабилност каква се дугорочно ни на један други начин не би могла обезбедити. Из садашње ретроспективе јасно се може сагледати да исполитизирани управљачки механизми неминовно деле свако друштво, а да су велики друштвени потреси у актуелним и доскорашњим социјалистичким земљама нужан, ендогено условљени резултат деловања регулативних система који се темеље на универзалној доминацији политике. Демонтирање таквих система и реафирмација власништва, ствара основу за реинтеграцију југословенске заједнице и доноси ситуацију у којој ће се досадашња тешка питања расподеле функција између друштвенополитичких заједница различитих нивоа — појавити у потпуно новом светлу.

Кад са механизма политичке арбитраже важне регулативне функције и управљачки прерогативи пређу на власништво, проблеми са којим се суочавамо добиће из основа другачије пондере. Много тога што је добило вид потпуно нерешивог проблема, што се изродило у скуп својеврсних социјалистичких апорија, у новом систему решиће се само од себе, и то зато што неће моћи ни да се постави као истински проблем.

Што је најважније, својина ће првенствено потиснути оне изразито етатистичке, а са модерном привредом инкомпатибилне, функције које обављају републике. Будући да су управо ре-

⁸ Friedrich A von Hayek, *The Road to Serfdom*, London: Routledge and Kegan Paul, 1979.

публике епицентри трусних поремећаја на нашој политичкој позорници, текућа својинска трансформација привреде на путу је да уклони генераторе највећих напетости у нашем друштвеном бићу. Они који су истински разумели не само учинке него и дубинске детерминанте републичког етатизма не би смели да буду против далекосежне власничке трансформације привреде која је за ту бољку прави, поуздан и незаменљив лек. Кад свако буде живио од свог рада, предузетништва и власништва и кад питања расподеле дохотка, запослености, инвестиционих средстава и свега осталог престану да буду превасходно политичка питања, биће то потпуно нови друштвени амбијент у коме неће бити места за читаву једну широку класу политичких напетости, посебно не оних што данас угрожавају и сам опстанак наше заједнице.

Најснажнији извор напетости и међусобног неповерења јесте увереност свих федералних јединица да су жестоко експлоатисане у свим досадашњим облицима заједништва. Наравно и ту је тржиште прави одговор на све сумње и међусобне оптужбе. Једино објективно и са становишта било ког интереса неоспорљиво решење иначе нерешивог проблема расподеле јесте оно које произилази из тржишта. Пресуда тржишта је и правична и објективно утемељена на доприносу субјеката вредности укупне производње. Експлоатација се смислено може одредити само кроз одступања од тржишних исхода, нема експлоатације док се у безлично и објективизирано функционисање тржишта не умеша држава са својом принудом и политичком арбитрарношћу.⁹ Акумулирана горчина у међурепубличким и другим односима *последица је политичког волунтаризма, али и контаминиране, идеолошки осакаћене свести* која је управо у тржишту видела основни механизам и узрок експлоатације.

Посебно ваља нагласити да ће у трансформисаном својинском поретку и једнако дубоко преображеном општем друштвеном миљеу постати беспредметне садашње, дословно деструктивне расправе о федерацији и конфедерацији. Много тога што се у вези са дилемама око федерације и конфедерације поставља као проблем неће се као проблем ни поставити; дискусија о избору ових двају алтернатива највећим је делом беспредметна. И сами појмови изгубили су своје право значење и претворили се у симболе помоћу којих се продубљују сукоби двеју међусобно супротстављених страна. Уместо испразних вербалних надметања око ових вештачки исфорсираних алтернатива, треба се сконцентрисати на подручја заједничких интереса, на функције што ће повезивати све демократски опредељене делове Југо-

⁹ За оне који желе да се увере колико је експлоатација неупоредиво сложенији процес и феномен од свега што се под тим појмом подразумевало у традиционалној социјалистичкој мисли треба консултовати: (Andrew Reeve, ed., *Modern Theories of Exploitation*, London: Sage Publications, 1987, ss. 30—52, 68—79 i 111—31).

славије које ће у њој видети своју слободно изабрану домовину. Важно је, при том, да се заједнички интереси не сагледавају у својој садашњој конфигурацији, него у облику који ће искрснути пошто буде окончан одлучујући сегмент својинске трансформације, као предуслова не само привредне већ и политичке консолидације земље.

Честа инсистирања на федерацији нецелисходна су не само због тога што су управљена на један институционални оквир који ионако одбројава своје последње дане, него и зато што подразумевају наметање већег степена заједништва од оног на који су у овој фази спремни поједини легитимно оформљени делови Југославије. Захтев за више заједништва него што одговара другој страни понижавајући је за оног који га поставља. Штавише, ако би се ишло на његову доследну реализацију, то би значило наметање решења која појединим деловима не одговара. Заједница би се (поново) темељила на сили а не на интересу и добровољности. Искуство је до сада морало да нас научи да такве конструкције на дуги рок нису одрживе, а и кад би биле у њима се не би могло људски живети. Не треба нам Југославија која ће неким деловима бити наметнута, него заједница у којој ће сви наћи свој интерес, коју ће сви доживети као израз и резултат својих историјских стремљења. Опсег заједништва у начелу је одређен опредељењима оног легитимно конституисаног дела који је најмање заинтересован за заједништво, који у изградњи заједничке државне организације игра улогу уског грла. Алтернатива овом општем начелу — ма колико оно недопадљиво звучало јесте ослонац на силу, а то сигурно није пут до демократске Југославије.

Овим се на неки начин затвара круг резоновања о изгледима и алтернативама за даљи опстанак Југославије. Дошло се и до неизбежне контрадикције. Прихваћена је постојећа и додата нека нова аргументација у прилог модерној солуцији која, хтели то или не, неодољиво нагиње према федерацији. Посебно је истакнута њена компатибилност са текућом (и предстојећом) својинском трансформацијом привреде. Власничко сређивање једини је, али зато веома моћан, начин да се подсече и ликвидира републички етатизам. Не би стога требало да изненади што су републике, без обзира на актуелне разлике у политичкој оријентацији и страначком карактеру њихових владајућих гарнитуре, искрсле као нимало занемарљива препрека процесу приватизације и што су им разне варијанте колективног, подржављеног облика својине ближе срцу од прецизно идентификованог, индивидуализованог власништва. Није се, дакле, могло одолети искушењу да се уђе у аргументацију којом се на научној основи заговара један тип државне организације, да би се на крају ипак закључило да је облик државне организације *политичко а не научно питање*, те да је научна аргу-

ментација добрим делом ирелевантна. То је једна од контрадикција обећаних у уводу.

Можда се излаз из контрадикције може потражити у покушају да се покаже да научни приступ ипак има неког смисла. Он свакако помаже да се дође до целовитије и поузданије представе о објективној ситуацији у којој се врши судбински важан акт избора. Онима који доносе одлуке сигурно неће шкодити увид у објективне карактеристике ситуације у којој те одлуке треба да продукују очекиване резултате. Поред тога, они који се залажу за већи степен заједништва биће успешнији у предстојећем процесу одлучивања ако знају све предности решења за које се залажу. У демократском дијалогу научна аргументација је велика предност и моћан чинилац.

Но, остаје она друга, научном прилазу супротстављена страна: вид и степен заједништва је крупно *политичко* питање и научни прилаз може у њему да има само ограничене домете. Кључна детерминанта крајњег исхода јесте констелација политичких односа — компензација различитих на неким сегментима чак и непосредно субјективних интереса и конфигурација моћи да се ти интереси у међусобном одмеравању и материјализују и потврде. У мери у којој у целом процесу улогу буду играли односи моћи, тешко ће бити искучити и неки допринос силе уобличавању коначног решења, супротно управо формулисаном опредељењу да се оно на силу не би смело заснивати. Треба се надати да и овај елемент контрадикторности неће сасвим нарушити кохеренцију опште слике тог сложеног, објективно противречног проблемског комплекса који лежи у основи југословенског заједништва. Контрадикторност ће остати у, на жалост неизбежној, околности да ће и у овим пресудним временима оно што желимо бити поприлично удаљено од онога што ће се у стварности збити. Политички односи остају објективна детерминанта и ситуација у којој се обликује институционална арматура југословенског заједништва и крајњег решења које ће се у том ширем амбијенту коначно оформити. Нема нити може да буде актера који ће њима моћи да управља. Они остају објективна компонента ситуације, без изгледа да за било ког субјекта постану инструментална променљива. Због тога ће се исходи чак и ових најважнијих политичких процеса разликовати од онога што њихови актери желе или сматрају за целисходно.

4. Закључак

У својој комплексности и вишедимензионалности Југославија је била и остала велики конгломерат супротних својстава и обележја. Била је она и драгоцен резултат и круна једне велике револуције, али и оквир у коме су укинуте неке демократске слободе као трајна цивилизацијска тековина. Она је и дуго

оčekивана домовина, али и заједница у којој многи нису успели угодно да се сместе. Или, што је исто, тако им се бар чинило. И тако редом: Југославија се сводила на велики број лепих ствари, али истовремено и ствари које су овим првим биле директно супротне. Била је Југославија и мед и јед, и слад и јад.

Но, Југославија је и велика шанса да у будућности буде нешто веће и лепше од онога што је сада. То је можда главни разлог због кога је треба сачувати. Треба је сачувати и због оних који ће доћи после нас и вероватно бити бољи од нас. Требало би је сачувати у било ком облику — а то је контекст у коме се распре о федерацији и конфедерацији поново показују као беспредметне — а потоњи нараштаји наћи ће већ начина да је поправе и прилагоде својим потребама. Јер, ако Југославију данас растуримо, они после нас имаће много више муке и посла да је поново саставе него што би имали да се она у каквој-таквој форми ипак сачува. Следећим покољењима не треба давати (крупан) разлог више да се са нелагодом осврћу на понашање и учинак својих предака. Биће за такву нелагоду ионако доста разлога.

Ljubomir Madžar

POLITICAL FRAMEWORK OF STATE SUPPORT IN DIRECTING THE ECONOMY

Summary

Current discussions about organizational alternatives in connexion with the future of Yugoslavia have unduly taken an overemphasized scientific turn. The institutional framework of the country and, in particular, the relationships between its legitimately established constituent parts, is overwhelmingly political and only marginally scientific question. The common state will have to correspond to the area of common interest, the extent of the togetherness being determined by the weakest links in the overall state organization. The critical role in shaping the general set-up will be played by those who in its reconstruction will act as a sort of bottleneck.

Yet, one cannot resist enumerating some science-based arguments in favour of strengthening the federal-level state organization, at the expense of republican and, to some extent, communal level. The federal state does what a modern state does in any contemporary market economy. It formulates and implements economic policies which are not only compatible with the functioning of the market, but actually represent an indispensable precondition for its efficiency. The republican states indulge into crude, administrative forms of economic interventionism which are inconsistent with emerging market orientation and are about to become a thing of the past. In fact, mechanisms of bureaucratic coordination which are so extensive and dominant at the level of the republics are a direct obstacle in the current and future process of property restructuring and market transformation of the economy. In a future economic system, which will have to be private property based and market oriented, there will practically be no room for the type of interventionism fostered by the republics and economic functions of the federal state will acquire the paramount significance.

Thus, property restructuring is not only a way of securing economic efficiency, but also a means of badly needed political reintegration of the

country. In the new system the divisive issues of income distribution and allocation of investible resources will cease to be political questions. The objective market criteria will prevent arbitrary political interference into distribution and allocation and thus eliminate the most dangerous single source of political tensions. The burning issues of federation vs. confederation will thus reveal themselves in a completely new light. The attempt to prove the superiority of any solution by reference to the existing institutional framework are to a large extent irrelevant.

The final outcome will in essence be determined by the existing power relations. As these cannot be »consciously planned« and have to be taken as exogenously given, scientific discussion can in the process play only a subordinate role. Yet, once its scope is clearly recognized, it can to a certain degree contribute to a rational solution. In a maze of pros and cons associated with Yugoslavia it appears decisively important to preserve it in one form or another. Thus it will be passed on to future generations which will adjust it to their own needs and value judgements. That will certainly be easier than building it anew, starting from scratch. Wise political choices should, among other, preserve options for future improvements.